

VERONIKA GIRININKAITĖ

RĘKOPIŚMIENNE I ARCHIWALNE ŹRÓDŁA DOTYCZĄCE ŻYCIA I TWÓRCZOŚCI FILOMATÓW W ZBIORACH BIBLIOTEKI UNIWERSYTETU WILEŃSKIEGO

WSTĘP

Archiwum filomackie i jego upowszechnianie. Największą część dokumentów związanych z działalnością studentów, członków tajnego stowarzyszenia filomatów wileńskich, stanowi korespondencja między samymi filomatami oraz filomatów z osobami spoza ich grona; tak samo protokoły posiedzeń, referaty, a także ich prace literackie niepublikowane. Rękopisy te zachowano dzięki odwadze jednego z filomatów, archiwisty stowarzyszenia Onufrego Pietraszkiwiczera oraz jego krewnych, którzy przez długie lata je przechowywali: „pomimo 5-letniego obowiązkowego pobytu w Moskwie i 30-letniego pobytu na Syberii w Tobolsku, zdołał przy pomocy swojej rodziny zabezpieczyć i przechować liczne dokumenty, będące dowodem działalności Towarzystwa Filomackiego” (Stolz 2006, 29). Obecnie rękopisy archiwum filomatów znajdują się w różnych bibliotekach w Warszawie, Krakowie, Lublinie, Petersburgu oraz Wilnie. Historia peregrynacji tych rękopisów została dobrze opisana (Borowczyk 2003, 46 n.; Stolz 2006, 31). Artykuł ma na celu pomóc w kwerendach badaczom historii filomatów wileńskich; skupiono się więc na rękopisach związanych z pracą i twórczością filomatów i na archiwalnych wpisach o ich studiach, które dziś są zachowane w Dziale Rękopisów Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego

---

Dr VERONIKA GIRININKAITĖ – Uniwersytet Wileński (Vilniaus universitetas); e-mail: veronika.girininkaitė@mb.vu.lt; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2127-5594>.

Artykuły w czasopiśmie dostępne są na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne – Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-NC-ND 4.0)

(dalej: VUB RS – Vilniaus Universiteto Biblioteka, Rankraščių skyrius), lecz dla czytelników nie są zbyt łatwe do odnalezienia.

Najczęściej uwagę pracujących w Wilnie badaczy historii filomatów przyciąga zbiór F24, nazwany *Stowarzyszenie Filomatów*. Większość listów z zespołu F24 została opublikowana w wielotomowej serii *Archiwum Filomatów*. Inne zespoły VUB RS są badane rzadziej, chociaż nie pozostają zupełnie nieznanymi; na przykład Jerzy Borowczyk podaje jeszcze F2 i F13 (Borowczyk 2003, 47). Więcej zespołów VUB RS wymieniono w oparciu na badaniach rękopisów, monumentalnej rozprawie Zbigniewa Wójcika o Ignacym Domeyce (Wójcik 1995).

Kolejnym poważnym krokiem w upowszechnieniu i badaniu Archiwum Filomatów jest prowadzony tymczasem projekt naukowy badaczy Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, pracujących nad jego edycją cyfrową¹ (dalej: AFEC). Pomysł projektu digitalizacji, który by połączył przynajmniej rękopisy rozlokowane po bibliotekach trzech miast – Lublina, Warszawy i Wilna – został wymieniony w referacie dr. Tadeusza Stolza jeszcze w 2006 roku na konferencji w Poniewieżu (lit. *Panevėžys*, Stolz 2006, 33). W chwili pisania tego artykułu projekt AFEC trwa i przez digitalizację rękopisów już łączy fizycznie rozproszone kolekcje. Chcąc pozbyć się możliwych błędów dawnych opisów, pracownicy projektu nie tylko cyfrują, lecz też wprowadzają nowe opisy dokumentów. Następnie teksty tych rękopisów zostaną opracowane za pomocą programu TEI (Text Encoding Initiative), co znacznie ułatwi pracę przyszłych badaczy.

Świetna inicjatywa AFEC nie oznacza jednak, że czas kwerend w archiwach całkowicie minął. Jak to zwykle bywa, rękopisy cyfrowano nie z całości zachowanych zbiorów, lecz wybrane². W tym artykule spróbujemy omówić te źródła wiedzy o filomatach, które można znaleźć w VUB RS, lecz których nie ma w AFEC. Są tu zazwyczaj pojedyncze dokumenty, umieszczone w różnych zespołach Działu Rękopisów, i w tej chwili, gdy jego katalog elektroniczny jeszcze nie jest pełny, niełatwo je odnaleźć³. Po pierwsze, są to prace autorskie filomatów, które powstały w latach późniejszych niż okres badania AFEC. Takie są na przykład *Pamiętniki* Ignacego Domeyki, pisane w latach 1838-1886. Po drugie, to korespondencja filomatów, listy niewłączone do projektu, ponieważ były skierowane do innych adresatów, jak na

---

¹ Więcej o projekcie „Archiwum Filomatów – edycja cyfrowa”: https://wiki.kul.pl/lhdb/Archiwum_Filomat%C3%B3w_-_edycja_cyfrowa.

² Jak podczas wykładu na Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Tradycja filomacka. W dwusetlecie procesu filomatów i filaretów”, zorganizowanej 14-16 listopada 2023 roku przez katedrę Tekstologii i Edytorstwa oraz Fundację Rozwoju Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, podkreśliła mgr Iga Adamczyk (Bąska), selekcja rękopisów dla projektu była procesem dość skomplikowanym.

³ Na przykład zeszyt studencki Antoniego Edwarda Odyńca, F72-1507.

przykład listy Pietraszkiewicza do krewnych. Są tu też papiery osobiste studentów. Po trzecie, mamy akta urzędowe dotyczące filomatów: zaświadczenia studenckie, protokoły egzaminów i dyplomy oraz prośby studentów do rektora Uniwersytetu. Czwarty rodzaj dokumentów – to opracowania byłych filomatów i naukowców oraz późniejsze badania ich życia, losu i twórczości. Niżej zostanie podany przegląd rękopisów zgrupowanych na podstawie tych czterech tematów. Większość tych dokumentów dla badaczy nie jest zupełnie nieznaną, bo przynajmniej te związane ze studiami znajdują się w archiwum 2 (Archiwum Kuratorium Ks. Czartoryskich), szczegółowo opisanym przez dr. Jacka Lipskiego (Lipski 1926).

Polscy, litewscy i inni badacze dokładnie opracowali Towarzystwo Filomatów oraz życie i przygody jego członków. Czy jeszcze możemy mieć nadzieję na nowe odnalezienia? Przykłady pokazują, że tak. Może to być związane i z ponowną inwentaryzacją i porównaniem rękopisów, które są znane, ale umieszczone w różnych lokacjach. To przecież digitalizacja umożliwia ich porównanie i pomyślnie badanie, a czasami uściślenie wcześniej nieustalonych rzeczy. Inny przykład jest związany z odnalezieniem nowych, wcześniej nieznanych rękopisów w prywatnych kolekcjach – to dwujęzyczny tom wierszy Jana Czeczota i ich przekład na litewski, który pokazuje, że odkrycia literackiej spuścizny filomatów wciąż są możliwe. Jak pisze ich edytor i tłumaczka Regina Kożeniaszkienė, pomysł opracowania powstał podczas zapoznawania się z treścią zbioru „Pieśni ziemianina”⁴, pochodzącego z prywatnej kolekcji. W odróżnieniu od rękopisu, przechowywanego w wileńskiej Bibliotece Wróblewskich, odnaleziony rękopis nie był korygowany przez cenzora, i zachowały się w nim wiersze programowe – „Chór skowronków” i „Piękna litość”, które zgodnie z decyzją cenzora nie trafiły do druku w 1846 roku (Kożeniaszkienė 2019, 7). Miejmy nadzieję, że nowy stan badań materiałów przeniesionych do przestrzeni cyfrowych też zaowocuje kolejnymi rewelacjami i poprawkami.

MATERIAŁY RĘKOPIŚMIENNE I ARCHIWALNE

Prace autorskie filomatów. Nie wszystkie rękopisy z zespołu F24 zostały objęte projektem AFEC, ponieważ niektóre z nich powstały w czasach zbyt odległych od istnienia Towarzystwa Filomatów. Takie są na przykład dziewiętnastowieczny spis części pamiętników Ignacego Domeyki (F24-146) oraz późniejsze utwory literackie Jana Czeczota (F24-143, 144, 145).

Szczególnie wart uwagi badaczy jest zespół F13, związany z historią Uniwersytetu. Mieści on na przykład wspomnienia Franciszka Malewskiego o filomatach,

---

⁴ Alternatywą tytułu tego zbioru wierszy była nazwa „Pieśni wieśniaka”.

filaretach i Promienistych w języku francuskim (F13-112)⁵. Natomiast wspomnienia Tomasza Zana pod nazwą „Obyczaje młodzieży wileńskiej” można znaleźć w zespole Michała Balińskiego (F22-502)⁶.

Zeszyt studencki *Odyńca* zawiera notatki z historii powszechnej oraz wiersze w językach polskim i francuskim (F72-1507). W zespole Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego zachowany jest rękopis referatu Stanisława Morawskiego „Fizjognomika kobiet cywilizowanych” (F26-3286), w którym filareta naśladował rozprawę fizjonomisty Johanna Caspara Lavatera (Špokevičius et al. 2010, 100). Praca ta przypuszczalnie mogła być prezentowana na jednym z posiedzeń tego Towarzystwa. Prawdopodobnie jednak nie została przez medyków oceniona zbyt wysoko (na ostatniej kartce rękopisu anonimowy recenzent zapisał ołówkiem: „brednie rozpustne Stanisława Morawskiego”). Rękopis został opisany przez Redę Griškaitė, która zauważyła, że wcześniej nie był znany i sądzono, iż zaginął (Griškaitė 2001, 107). W roku 2010 ten tekst został opublikowany w postaci książki z faksymile rękopisu oraz przetłumaczony na język litewski (Špokevičius et al. 2010). Inny rękopis to oryginał pisany ręką Morawskiego – brulion tekstu [od Merecza do Kowna] z roku 1850. Oznaczony jest sygnaturą F1-F148 (litewskie tłumaczenie tej powieści Morawskiego powstało na podstawie druku z 1858 roku).

Korespondencja. Część rękopisów F24 nie została objęta projektem AFEC, dlatego że nie są bezpośrednio związane z działalnością Towarzystwa Filomatów. To na przykład listy Onufrego Pietraszkiewicza do krewnych. Sygnatury niewłączone do AFEC: od F24-106 do F24-122, od F24-124 do F24-128, F24-132, F24-139, od F24-143 do F24-146. Cały zespół jest już udostępniony w kolekcjach cyfrowych VUB⁷.

Więcej ciekawych listów mieści się w innych zespołach. Całe archiwum szanowanego przez filomatów profesora Joachima Lelewela (F12) również już jest udostępnione⁸. Oprócz tego opracowano też kolekcję cyfrową, łączącą cyfrowe kopie rękopisów oraz tych książek z własnej biblioteki Lelewela, które dziś posiada VUB⁹. Kartki jednego z dokumentów w terażniejszym zespole F12 mają też czerwoną pieczęć: „Archiwum filomatów”. Są to listy Lelewela do filarety Cypriana Daszkiewicza (F12-136)¹⁰.

⁵ https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/objects/VUB01_000695368#00001.

⁶ https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/objects/VUB01_000680576#00001.

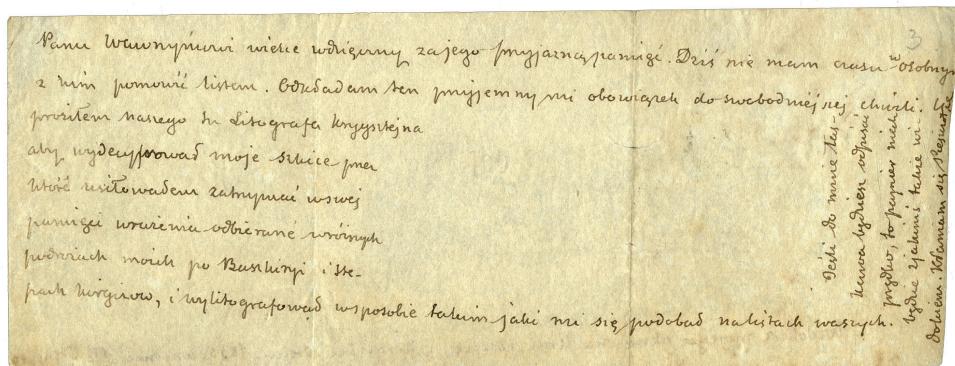
⁷ <https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/en/f24-philomath-society>.

⁸ <https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/f12-j-lelevelio-archyvas>.

⁹ <https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/en/leleweliana>.

¹⁰ Pieczęć jest tu dlatego, że te listy były zachowane razem z rękopisami filomackimi i nabyte dla biblioteki od Stanisławy Pietraszkiewiczowej w roku 1936, o czym świadczy list F12-375, https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/objects/VUB01_000471647#00001.

W niektórych listach filomaci są tylko wymienieni. Franciszek Malewski, pisząc do Mikołaja Malinowskiego, wymienia wspólnych przyjaciół, między nimi również Adama Mickiewicza, który jest teraz w Wenecji lub w Rzymie (to, a także wspomnienie faktu, że Humboldt ma odwiedzić tłumaczenie fragmentu z *Konrada Wallenroda* Goethemu¹¹, pozwala określić rok powstania listu – 1829 (F9-57). W wymienionym zbiorze Michała Balińskiego znajduje się list z 1855 roku Brigidy Zanowej do Marii Puttkamerowej ze smutną wiadomością o śmierci męża (F22-424)¹².

1. List [Tomasza Zana] z Orenburga z 1835 roku (F22-424)

Razem z tym listem jest załączony list bez podpisu i adresata, z pejzażem przedstawiającym „Ural, roszcę i kirgizskie stepy”, prawdopodobnie autorstwa Tomasza Zana (F22-424)¹³. Ciekawym dokumentem jest też kopia listu pisanego przez Fran-

¹¹ Datę tego zdarzenia wymienia Fedorowicz (2012, 168).

¹² https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/objects/VUB01_000679434#00001.

¹³ https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/objects/VUB01_000679434?fbclid=IwAR0QLK0qnp3wuyIWABqllbKMEKhOG9GEtk14suh0F1G1-YLslpcgvysN3as#00005. Jestem wdzięczna pracow-

ciszka Malewskiego z Petersburga w 1857 roku, z nowinami o udzielonym przez ministra pozwoleniu wykładania podstaw języka polskiego w wileńskim okręgu (F22-168)¹⁴. W tym samym zespole zachował się list do Zofii Balińskiej z pozwoleniem z okazji imienin od filarety Antoniego Edwarda Odyńca (F22-337).

W mikrofilmie (F83-4) znajdują się kopie dokumentów sądowych razem z protokołem śledztwa Adama Mickiewicza¹⁵. Tu jest też list profesora Joachima Lelewela do senatora Mikołaja Nowosilcowa, pisany w Wilnie 19 kwietnia 1824 roku, z prośbą o zwolnienie „pana Adama Mickiewicza” z jego, profesora, poręki (F83-4, k. 10). Inny mikrofilm zawiera zdjęcia dokumentów z Leningradzkiego Archiwum Państwowego (F83-43), mianowicie rejestr aresztowanych studentów i protokoły ich przesłuchań, a także „ocznych stawek”. Z innych dokumentów można na przykład wymienić list pisany przez Mickiewicza z Odessy do Moskwy (28 czerwca 1828) z prośbą o pozwolenie na pracę w kancelarii generała-gubernatora wojennego w Moskwie.

Akta urzędowe dotyczące filomatów. W tej kategorii znajdują się świadectwa, protokoły egzaminów i różne papiery studenckie, na przykład związane z tymczasową przerwą w studiach – najczęściej można je znaleźć w zespole F2. Przede wszystkim są to spisy wszystkich studiujących w Cesarskim Uniwersytecie z różnych lat i na różnych specjalizacjach. Jednym z tych dokumentów jest *Księga wpisowa literatury i sztuk wyzwolonych utrzymywana przez dziekana tegoż oddziału* z lat 1813-1819. Tu wśród innych wymienionych studentów znajdziemy nazwiska Franciszka Malewskiego, Tomasza Zana i Adama Mickiewicza (F2-KC103). Te i inne znane nazwiska zawiera też spis uczniów Uniwersytetu z lat 1818-1819 – dokument przepisany ręką Ignacego Onacewicza (F13-5)¹⁶.

Olbrzymi zespół F2 mieści też zaświadczenia o studiach na Uniwersytecie i o przyznaniu stopni naukowych. Wśród wymienionych studentów można spotkać nazwiska Jana Sobolewskiego, Tomasza Zana, Ignacego Domeyki i innych (F2-KC110). W księgach wpisowych studentów są wymienione również stopnie naukowe uzyskane przez młodych ludzi w różnych latach, na przykład w 1822 roku

---

niczce Muzeum Adama Mickiewicza w Wilnie, pani Alicji Dżisiewicz, za ustalenie autorstwa tego listu oraz za udzielone podczas pisania tego artykułu konsultacje i troskę o jego poprawną polszczyznę.

¹⁴ https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/objects/VUB01_000673695#00001, z tą sprawą związany jest też dokument F22-407, https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/objects/VUB01_000678987#00001.

¹⁵ Kopie z f. 567, opis 2, jednostki 1342; i jednostki 6361 Centralnego Państwowego Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Radzieckiej Socjalistycznej Republiki Litwy (obecnie archiwum historyczne: Lietuvos valstybės istorijos archyvas). To archiwum posiada sporo dokumentów dotyczących sądu filomatów. Badała je m.in. R. Griškaitė (2014).

¹⁶ https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/objects/VUB01_000480604#00001.

stopień magistra otrzymał Domeyko (F2-KC74, k. 31). W innym rękopisie, pod tytułem *Egzaminy kandydatów i magistrów*, 1819-1830 (F2-KC123), znajdują się protokoły odbytych egzaminów na stopień magistra filozofii, w tym Ignacego Domeyki (k. 85), Tomasza Zana (k. 27) i Teodora Łozińskiego (k. 31). W tym samym zespole F2 wśród innych zaświadczeń są też dokumenty o przyznaniu stopnia kandydata filozofii Domeyce (F2-DC114D, k. 19, 20 września 1816) i Zanowi (F2-KC119z, k. 43, 4 marca 1820) z pieczęcią uniwersytecką i podpisami rektora Szymona Małewskiego i profesora Zacharyasza Niemczewskiego. Dyplomy i zaświadczenia wyglądają różnie. Solidny ładny dyplom z tekstem napisanym piękną kaligrafią na jakościowym, grubym papierze i podbity lakową pieczęcią Uniwersytetu potwierdza, że Józef Chodźko (współzałożyciel Towarzystwa Promienistych) otrzymał stopień kandydata filozofii (F2-KC114c). Natomiast zaświadczenie o przyznaniu stopnia kandydata filozofii Józefowi Jeżowskiemu (F2-KC115j, k. 66) jest skromniejsze i wygląda jak zwykła, nieduża kartka.

Wśród innych dokumentów w serii rękopisów oznaczonych sygnaturami F2-KC114, 115, 116, 117, 118, 119 i literą, zgodną z pierwszą literą nazwiska studentów, są nie tylko zaświadczenia o odbytych egzaminach, o ukończeniu lub opuszczeniu studiów, lecz tak samo i prośby studentów do administracji uniwersytetu. Na przykład Józef Jeżowski, nie mogąc przyjść osobiście, zwraca się do rządu Cesarskiego Uniwersytetu Wileńskiego prosząc, żeby suma 250 rubli srebrnych „w nagrodę za wydane dzieło Horacyusza do użycia szkolnego” została oddana uczniowi Seminarium Nauczycielskiego, studentowi Józefowi Kowalewskiemu (F2-KC115j, k. 65). W jednostce F2-KC117m między innymi prośbami do rektora mieści się ich kilka i od Adama Mickiewicza.

Duży zbiór filomackich prośb do rektora zawiera gruba teka F2-KC318. Znajdują się tu listy do Józefa Twardowskiego, pisane i podpisane w roku 1824 przez filomatów i inne osoby. Prośby między innymi są następujące: Jan Sobolewski prosi o pozwolenie odwiedzenia rodziców mieszkających koło Białegostoku (k. 31, 23 czerwca 1824), Antoni Edward Odyniec chciałby odwiedzić swoich rodziców w powiecie oszmiańskim (1824-07-06), Teodor Łoziński „pozbawiony wszelkich sposobów utrzymania się dłuższego w Wilnie” prosi o wyjazd do guberni wołyńskiej, powiatu zasławskiego, do wsi Szkarawki – do matki. Józef Kowalewski prosi o pozwolenie wyjechania do powiatu grodzieńskiego, do wsi Lewkowo (k. 71, 7 lutego 1824). Nauczyciel kowieński Adam Mickiewicz prosi, żeby mu pozwolono wyjechać do Pałagi dla użycia zalecanych przez lekarzy kąpeli morskich (k. 123, 17 lipca 1824). Ciekawe, że razem z listami studentów w tej tece są umieszczone też pozwolenia pisane przez rektora Uniwersytetu oraz listy od urzędników, którzy byli zobowiązani tych studentów szpiegować. Ostatni donoszą, czy studenci przebywali w wymienionych miejscach, czy czasem nie zboczyli z omówionej drogi.

№ 2615. 24. lipca 1824 40.
 Do Józefki Józef
 Biura Cesarzkiego Uniwersytetu Wileńskiego
 Ad. Literary
 od Józefa Jeżowskiego
 Prośba

Gdy do odebrania summy, mble srebrnych 250, przez
 ozony mi w nagrodę, za wydanie Dzieła Horacjusza do ujęcia
 wszelnego, sam sobie nie stawiać nie mogę; upraszam
 Biura
 cesarskiego uniwersytetu Wileńskiego o rozkaz wydania tej summy
 pp. Józefowi Kowalewskiemu, uczniowi seminarjum Nauki
 świątecznego, za jego kwitek. Dan w Moskwie, dnia 24 lipca
 1824 roku.
 Józef Jeżowski.

2. Prośba Józefa Jeżowskiego o wypłacenie wynagrodzenia
 za tłumaczenie utworu Horacego (F2-KC115j, k. 65)

№ 751. 14. lipca 1824 40.
 Do Jasnemu Wielmożnemu Rectora Cesarzkiego
 Wileńskiego Uniwersytetu, Cładowy Dworu i kawalera
 Leona Swarowskiego
 od niego podpisanego
 Prośba:

Otrzymałszy od J. Pana Dobrodziejcy pozwolenie na wyjazd
 do Kowna, kiedy wyjadę do miejsca uwarunkowanego w
 gdzieby wyjechać na miejsce, według swawola lekarstwa zdrowia
 mojemu zbawieniu być mógł: wyrażam więc J. Panu Dobro-
 dziejcy abyś raczył przysłać mi przez Doradcę kowalowskiego swobodny
 pozwolenie dla mnie na wyjazd do wspomnianego miejsca, na
 order dygnitei; jeżeli zaś przedtem powitano mi do Wł. na, uważaj
 moiny o tem natychmiast stawić mi wiadomości.

Dan w Kownie Dworu 1824 dnia Juli 14.
 Adam Mickiewicz

3. Prośba Adama Mickiewicza o pozwolenie wyjechania
 do kąpiel morskich (F2-KC318, 123)

Adam Mickiewicz po otrzymaniu pracy nauczyciela w szkole kowieńskiej, oczywiście jest wymieniony nie tylko w wykazach studentów, lecz też w opisach służbowych uniwersyteckich i szkolnych jako „kandydat Filozofii Adam Mikołaja syn Mickiewicz, Nauczyciel języka Łacińskiego, historii i Prawa, wieku lat 21” (F2-KC139). Jego nazwisko widnieje też w opisie służbowym F2-KC133 i w innych.

Opracowania byłych filomatów (J. Kowalewski, I. Domeyko) oraz późniejsze rozprawy o filomatach. Część rękopisów filomatów jest skupiona w personalnych zespołach, takich jak kolekcja Józefa Szczepana Kowalewskiego oraz archiwum Ignacego Domeyki. Zespół orientalisty Kowalewskiego F11 stanowi unikatowy zbiór rękopisów związanych z podróżami i pracą etnografa. Nie jest duży, zawiera tylko 84 jednostki, lecz jego wartość jest istotna z tego względu, że kolekcje ksiąg i rękopisów Kowalewskiego częściowo zostały w Kazaniu i Petersburgu, więc dziś nie są łatwo dostępne, a warszawskie zbiory naukowca zostały zniszczone podczas pożaru. Jego rękopisy przekazała Uniwersytetowi Wileńskiemu wdowa – Anna Kowalewska. Są tu dokumenty związane z twórczością ludową i historią, biografie mongolskie, a także wielotomowy zbiór notatek i wypisów Kowalewskiego z historii powszechnej. Zespół jest badany przez orientalistów i na podstawie badań tych rękopisów opublikowano sporo rozpraw (na przykład Czymitdorzyev, 1990; Polyanskaya, 2012, 2009; Valeev et al. 2004, 2009, 2020). Mamy tu też listy do Kowalewskiego od krewnych, na przykład listy od brata Juliana. W jednym z nich wymieniony jest też wspólny przyjaciel, filomata Franciszek Malewski (F11-55_1). Wszystkie dokumenty z archiwum Kowalewskiego są udostępnione w kolekcjach cyfrowych VUB¹⁷.

Archiwum Ignacego Domeyki F279 mieści dokumenty związane z przygotowaniem konferencji, wystawy i innych imprez w 2002 roku, gdy obchodzono 200-lecie urodzin sławnego mineraloga i geologa. Najstarszą jednostką zespołu jest druk *Rzut oka na Kordyljery Chilijskie i zawarte w ich łonie pokłady metaliczne* [1878?] z autografem autora (F279-68). Zespół nie zawiera rękopisów filomaty. Obchody jubileuszowego roku zaowocowały też badaniami i rozprawami, na przykład powstała duża monografia *Ignotas Domeika* (2017), której autorzy korzystali z rękopisów VUB, przełożono na język litewski wspomnienia Domeyki (Domeiko 2002)¹⁸, zrealizowano również film dokumentalny, który jest udostępniony w sieci¹⁹.

¹⁷ <https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/en/f11-jozef-kowalewski>.

¹⁸ Tę publikację sfinansował mecenas, prof. Romualdas Šviedrys.

¹⁹ <https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/7871/dokumentinis-filmas-domeikos-sindromas>.

PODSUMOWANIE

Zachowane w VUB RS rękopisy zawierają wiele cennych dokumentów ilustrujących historię studiów, biografie, twórczość filomatów w Wilnie, a także w późniejszych czasach. Wymieniane między przyjaciółmi – studentami oraz ich krewnymi listy pokazują, że nawiązana w latach uniwersyteckich przyjaźń wciąż trwała. Zaświadczenia o odbytych egzaminach i otrzymanych stopniach naukowych mogą być pożyteczne dla biografów tych studentów wileńskich.

Część rękopisów związanych z historią, życiem i twórczością filomatów pozostaje rozproszona po różnych zespołach, gdzie odnalezienie ich jest czasami dość skomplikowane. Tymczasem sytuację ułatwia prowadzona stała digitalizacja rękopisów VUB RS, która pozwala badaczom zapoznać się z cennymi źródłami historycznymi w sposób bardzo wygodny – przez korzystanie z udostępnionych wersji cyfrowych dokumentów. Wszystkie umieszczone w zasobach cyfrowych VUB dokumenty mają status *Public Domain*, co pozwala łatwiej korzystać z rękopisów, badać i publikować je. Dotyczy to też tych rękopisów, które są związane z historią Towarzystwa Filomatów, życiem i twórczością jego członków. Praca w ośrodku cyfrowym daje możliwość połączenia rozproszonych zespołów i odtworzenia pełniejszego obrazu przeszłości.

BIBLIOGRAFIA

BIBLIOTEKA UNIwersYTETU WILEŃSKIEGO – DZIAŁ RĘKOPISÓW [VUB RS]

- F1-F148, Stanisław Morawski, brulion [od Merecza do Kowna]. 1850.
F2-KC74, Księga wpisowa studentów i wszelkiego stopnia uczniów [...] 1814.
F2-KC103, Księga wpisowa literatury i sztuk wyzwolonych [...] 1813-1819.
F2-KC110, Wykaz promowanych uczniów Uniw. Wil., 1802-1830.
F2-DC114d, Zaświadczenia profesorskie i dziekańskie o zdanych egzaminach [...] 1809-1829.
F2-KC115j, Zaświadczenia profesorskie i dziekańskie o zdanych egzaminach [...] 1801-1832.
F2-KC117m, Zaświadczenia profesorskie i dziekańskie o zdanych egzaminach [...] 1803-1833.
F2-KC119z, Zaświadczenia profesorskie i dziekańskie o zdanych egzaminach [...] 1818-1819.
F2-KC123, Egzaminatory kandydatów i magistrów. 1819-1830.
F2-KC133, Opisy służbowe uniwersyteckie. 1816-1818.
F2-KC139, Opisy służbowe uniwersyteckie i szkolne. 1819-1825.
F2-KC318, Podania uczniów Uniwersytetu Wileńskiego, należących do tajnych towarzystw, do rektora Uniwersytetu Józefa Twardowskiego o pozwolenie na wyjazd. 1824.
F9-57, list Franciszka Malinowskiego do Mikołaja Malinowskiego, Sankt Petersburg [1829].
F11-55_1, list Juliana Kowalewskiego do brata Józefa, Sankt Petersburg, 1869-1872.
F12-136, Joachim Lelewel, 5 listów do Cypriana Daszkiewicza, 1826-1829. https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/objects/VUB01_000459583#00001. Dostęp 27.02.2024.
F12-206, Cyprian Daszkiewicz, 10 listów do Joachima Lelewela, 1826-1829. https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/objects/VUB01_000462029#00001 Dostęp 10.12.2024.

- F12-375, Łysakowski, Adam Gracjan, list do Stanisławy Pietraszkiewiczówny, 24 marca 1936. https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/objects/VUB01_000471647#00001. Dostęp 27.02.2024.
- F13-5, Imiona Uczniów Uniwersytetu wpisanych w Album w Roku szkolnym 1818-1819 spisane i ułożone przez Ignacego Onacewicza, Wilno, 1819. https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/objects/VUB01_000692246#00001. Dostęp 10.12.2024.
- F13-112, Franciszek Malewski, *Il m'est difficile de retracer l'histoire de la société*, [Wilno, 18??]. https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/objects/VUB01_000695368#00001. Dostęp 27.02.2024.
- F22-337, Odyniec, Antoni Edward, list do Zofii Balińskiej, 18 maja 1861. https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/objects/VUB01_000691684#00001. Dostęp 27.02.2024.
- F22-424, [Tomasz Zan] do [Brygidy Zan]. Orenburg, 17 września 1835. https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/objects/VUB01_000679434#00005. Dostęp 27.02.2024.
- F22-502, [Tomasz Zan], O obyczajach młodzieży wileńskiej. https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/objects/VUB01_000680576#00001. Dostęp 27.02.2024.
- F24-146, Ignacy Domeyko, *Pamiętniki*, Santiago de Chile, 1838-1886. https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/objects/VUB01_000726624#00001. Dostęp 27.02.2024.
- F26-3286, Stanisław Morawski. *Fizjognomika kobiet*. Referat przygotowany dla Wileńskiego Medycznego Stowarzyszenia [1840-1862?].
- F72-1507, Antoni Edward Odyniec, Notatki historyczne i wiersze, 1823-1824.
- F83-4 (mikrofilm), dokumenty sądowe, kopie z f. 567, opis. 2, jednostki 1342; i jednostki 6361 Centralnego Państwowego Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Radzieckiej Socjalistycznej Republiki Litwy (obecnie archiwum historyczne: Lietuvos valstybės istorijos archyvas).
- F83-43 (mikrofilm), dokumenty sądowe, kopie z f. 735, opis. 10, jednostki 12 oraz f. 733, opis. 62, i jednostki 699, zachowane w Leningradzkim Państwowym Archiwum.
- F279-68 (druk), *Rzut oka na Kordyljery Chilijskie i zawarte w ich łonie pokłady metaliczne* [1878?].

LITERATURA

- Czubek, Jan, oprac. 1913. *Archiwum Filomatów, cz. 1: Korespondencya. 1815-1823*, t. I-V. Nakładem Akademii Umiejętności i Towarzystwa dla Popierania Wydawnictw Akademii.
- Borowczyk, Jerzy. 2003. *Rekonstrukcja procesu filomatów i filaretów 1823-1824: historia śledztwa przeciw uczestnikom konspiracji studenckich i młodzieżowych w Wilnie oraz w Wileńskim Okręgu Naukowym*. Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Czymitdorzyev, Szirap Bodyevich. 1990. „Fond O. M. Kovalevskogo v bibliotekie Vilnyussskogo universiteta”. *Narody Azii i Afriki* 2: 137-140 [Чимитдоржиев, Ширав Бодиевич. Фонд О. М. Ковалевского в библиотеке Вильнюсского университета. *Народы Азии и Африки* 2: 137-140].
- Domeiko, Ignotas. 2002. *Mano kelionės. Tremtinio atsiminimai*. Tłum. Ona Slavėnaitė i Dalia Saukaitytė, t. I. Pradai.
- Fedorowicz, Irena. 2012. „«Listy z podróży», czyli «Listy o Adamie» Antoniego Edwarda Odyńca”. *Colloquia Litteraria* 13 (2): 161-183. <https://doi.org/10.21697/cl.2012.2.07>. Dostęp 27.02.2024.
- Griškaitė, Reda. 2014. „Socialinė ir kultūrinė Vilniaus filomatų ir filaretų savirefleksija (pagal Imperatoriškojo Vilniaus universiteto studentų tardymo bylų protokolus: 1823 m. rugpjūčio 1 d. – 1824 m. balandžio 27 d.)”. *Lietuvos istorijos studijos* 33: 66-130. <https://www.zurnalai.vu.lt/lietuvos-istorijos-studijos/article/view/4847/3104>. Dostęp 10.12.2024.
- Griškaitė, Reda. 2001. „Stanislovo Moravskio rankraštinis paveldas Vilniaus bibliotekose”. *Lietuvos istorijos metraštis* 1: 87-113.
- Ignotas Domeika: *geologas, mineralogas, kalnų inžinierius*. Sudarytojas ir mokslinis redaktorius Algimantas Grigelis. Vilniaus universitetas, Lietuvos Ignoto Domeikos draugija. Vilniaus universiteto leidykla 2017.

- Koženiauskienė, Regina. 2019. „Žemės vieversio daina”. W: Jonas Čečiotas. *Sodiečio dainos*. Tłum. i przygotowanie Regina Koženiauskienė. Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Lipski, Jacek. 1926. *Archiwum Kuratoriji Wileńskiej X. Ad. Czartoryskiego*. Zakłady Wydawnicze M. Arct w Warszawie. <https://polona.pl/item-view/b565b5fa-8b04-4553-b68b-957cb51400ce?-page=4>. Dostęp 27.02.2024.
- Moravskis, Stanislovas. 2009. *Nuo Merkinės iki Kauno. Atsiskyrelio gavenda*. Tłum., red. Reda Griškaitė. Vilniaus dailės akademijos leidykla.
- Polyanskaya, Oksana Nikolayevna. 2012. *Dnjevnikovoje nasljedije mongoloveda O. M. Kovalevskogo 1828-1833: Dnevnik zanyatij za 1832 g. – istochnik po istorii narodov Vnutryennej Azii*. Ulan-Ude, Buryatskij gosuniversitet [Полянская, Оксана Николаевна. 2012. *Дневниковое наследие монголооведа О. М. Ковалевского 1828-1833: Дневник занятий за 1832 г. – источник по истории народов Внутренней Азии*. Улан-Удэ, Издательство Бурятского госуниверситета].
- Polyanskaya, Oksana Nikolayevna. 2009. „History and ethnography of Mongolian-speaking peoples in materials of O. M. Kowalewski in library holdings of Vilnius University”. *Acta Orientalia Vilnensia* 10 (1-2): 57-62. <https://core.ac.uk/download/335069352.pdf>. Dostęp 10.12.2024.
- Skuodis, Vytautas. 2003. *Vilniaus universiteto filomatai ir filaretai, jų likimai*. Vilniaus universiteto leidykla.
- Stolz, Tadeusz. 2006. Archiwum Filomatów w Lublinie. *Rankraštis paveldas Lietuvos kultūroje ir istorinėje atmintyje // Manuscript heritage in Lithuanian Culture and Historical Memory*, 29-36, Panevėžys, Panevėžio viešoji Gabrielės Petkevičaitės Bitės biblioteka, https://www.bu.kul.pl/archiwum-filomatow-w-lublinie,art_10811.html. Dostęp 27.02.2024.
- Špokevičius, Saulius, Rimantas Šalna i Voicechas Piotrovičius. 2010. *Stanislovas Moravskis. Moterų fizionomika. Stanislaw Morawski. Fizyognomistyka kobiet*. Petro ofsetas.w
- Valeev, Ramil Mirgasimovich, Vadim Jurjevich Zhukov, Irina Vladimirovna Kulganek, Dmitrij Jevgeņevich Martynov i Oksana Nikolayevna Poljanskaja. 2020. *Biografija i naucznoje nasljedije vostokoveda O. M. Kovaljevskogo*. Peterburgskoje Vostokovedenije [Валеев, Рамиль Миргасимович, Вадим Юрьевич Жуков, Ирина Владимировна Кульганек, Дмитрий Евгеньевич Мартынов и Оксана Николаевна Полянская. 2020. *Биография и научное наследие востоковеда О. М. Ковалевского*. Санкт Петербург, Казань].
- Valeev, Ramil Mirgasimovich, Irina Vladimirovna Kulganek i Jerzy Tulisow. 2009. „Professor O. M. Kowalewski – Mongolian studies scholar, traveller and enlightener: his biographical landmarks”. *Acta Orientalia Vilnensia* 10 (1-2): 29-56. <https://www.journals.vu.lt/acta-orientalia-vilnensia/article/view/3672/5159>. Dostęp 10.12.2024.
- Valeev Ramil Mirgasimovich et al. 2004. *Mongoloved O. M. Kovalevskij: biografija i naslyedye (1801–1878)*. Institut vostokovedjenja RAN. Alma-Lit. [Валеев, Рамиль М. et al. 2004. *Монголовед О. М. Ковалевский: биография и наследие (1801-1878)*. Институт востоковедения РАН. Алма-Лит.].
- Wójcik, Zbigniew. 1995. *Ignacy Domeyko. Litwa, Francja, Chile*. Polskie Towarzystwo Ludoznawcze.

NETOGRAFIA

- AFEC – Archiwum Filomatów – edycja cyfrowa, informacja o projekcie: https://wiki.kul.pl/lhdb/Archiwum_Filomat%C3%B3w_-_edycja_cyfrowa?fbclid=IwAR2-z3NS7sX4pqTy4o0h0vys-3boBDAXMp07m1kwlSKVkgpTkozB_VlroLJs. Dostęp 27.02.2024.
- Digital Collections of the Vilnius University Library, <https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/en>. Dostęp 27.02.2024.
- Domeikos sindromas*, film LRT, 2002, reżyseria Linas Augutis (2.02.2024), <https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/7871/dokumentinis-filmas-domeikos-sindromas>. Dostęp 10.12.2024.

RĘKOPIŚMIENNE I ARCHIWALNE ŹRÓDŁA DOTYCZĄCE
ŻYCIA I TWÓRCZOŚCI FILOMATÓW W ZBIORACH
BIBLIOTEKI UNIwersYTETU WILEŃSKIEGO

Streszczenie

Przeprowadzony przez badaczy Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II projekt „Archiwum Filomatów – edycja cyfrowa” ma na celu przedstawienie rękopisów Towarzystwa Filomatów, zwłaszcza korespondencji wymienionej między jego członkami w latach istnienia Towarzystwa (1817-1823), zebranych z bibliotek Lublina, Warszawy i Wilna. W artykule opiszemy, jakie rękopisy, dotyczące życia i twórczości studentów filomatów są zachowane w Bibliotece Uniwersytetu Wileńskiego, lecz z różnych przyczyn nie zostały objęte tym projektem. Są to najczęściej związane ze studiami filomatów zaświadczenia, korespondencja oraz teksty pisane przez członków Towarzystwa o wiele lat później. Kilka tekstów zostało zachowanych w różnych jeszcze zbyt mało opracowanych zespołach rękopisów i ich odnalezienie nie jest łatwe. Zamierzeniem autorki jest poinformowanie polskich badaczy o tych dokumentach, które częściowo dziś już są udostępnione w cyfrowych kolekcjach Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego.

Słowa kluczowe: filomaci; studenci; rękopisy; Wilno; Cesarski Uniwersytet Wileński

MANUSCRIPT AND ARCHIVAL SOURCES RELATED
TO THE LIFE AND WORK OF THE PHILOMATHS IN THE COLLECTIONS
OF THE VILNIUS UNIVERSITY LIBRARY

Summary

The project „Archiwum Filomatów – edycja cyfrowa”, prepared by the researchers of the Catholic University of Lublin, aims to represent online the manuscripts of the so-called Archive of Philomaths, which includes this organisation’s documentation and correspondence: letters exchanged by the members of this Vilnius union during the years of its existence (1817-1823). Nowadays, documents are stored in Lublin, Warsaw, and Vilnius libraries. This article aims to overview which other documents related to the lives and creative work of students Philomaths are stored in the Vilnius University Library, but for different reasons were excluded from this project. Among those are documents related to their studies, correspondence, and texts written by members of society in later years. Some documents can be found in different manuscript collections and are not easy to find. This article aims to inform Polish researchers about these units, some of which are already accessible online in the *Digital Collections* of the Vilnius University Library.

Keywords: philomaths; students; manuscripts; Vilnius; Imperial Vilniaus University